

Nimi:

Klass:

EESTI MURRETE ERIJÕONED JA KÕNELEJATE ARV

1. Tõlgi kirjakeelde lause *Üts karumurelane lobotas põntil*.

2. Mida võiksid tähendada sõnad *runntuhlis, rakenbuss, upo*?

3. Loe teksti ja kontrolli, kas vastasid õigesti. Täida teksti lõpus olevad ülesanded.

Üts karumurelane lobotas põntil

Ehk kirjakeeli: üks sipelgas laiskles künkal. Aga mida tähendavad sõnad *runntuhlis, rakenbuss* ja *upo*? Nii nimetatakse eri murretes kartuleid.

Viimasest (2021. a) rahvaloendusest selgus, et mõnda murret räägib 17% eestlastest ehk 151 820 inimest. Tutvustame kõigi murrete iseloomulikke jooni ja esitame hulga murdesõnu.

Tartu murre

Tartu inimese tunneb tavaliselt ära sõnade *too* ja *kunas* kasutuse järgi, ometigi on Tartu murdel veel teisigi iseärasusi. Näiteks hääldatakse paljusid sõnu pikemalt: *olli* (oli), *vannu* (vanu). Mõnikord kiputakse ka häälikuid pehmemdama ja lühendama, nagu *aendel* (heintel) ja *ei lala* (ei laula). Tartlased ei tunnista sageli pikka *ü-d*, mistõttu kuuleb neid müümise asemel hoopis *rmsade* (hirmsasti) ja *kangede* (kangesti) *asju müivat*.

kräuhkam – kiuslik inimene
untsvaht – tõsine inimene
hülbäts – poolpaks toit või laisk inimene

17 310 oskajat

Mulgi murre

Mulgi murde kõige iseäralikum joon on enamiku sõnade puhul alates kolmandast silbist *a-* ja *ä-*hääliku muutumine *e-*ks, näiteks *küdsättema* (küpsetama). Sageli jätvavad mulgid sõna lõpu viimased täishäälikud ära: *pernain* (perenaine), *parants* (parandatakse). Ka ei pea nad eriti lugu *n-*häälikust: *mina* asemel võib kuulda *mia* ja *sina* asemel *sia*. Veel on Viljandi kandi inimeste seas kombeks tegusõnu veidi muuta, nagu *keneltte* (kõnelda), *parantte* (parandada) ja *ütteltti* (üteldi).

kootsu – kõhn
larka – lobiseja
pirle – praegu
kikk – kõik
lirka – laisk
irend – hõre
arjak – mets
põnt – väike kungas
kusirätsik – sipelgas
siib – tiib

13 960 oskajat

Võru murre

Võru murre on kõige arhailisem ja ajaloolises mõttes puhtaim Lõuna-Eesti keelekuju. Esiteks on võrulastel üle üheksa täishääliku, näiteks on neil kõrge *õ* (*mini* (möni)) ja madalam *õ* (sõber). Täishäälikuarmastus hakkab silma ka sõnade lõpus: *jäänü* (jäänud) ja *tule* (tuleb). Veel kipuvad Võru murde kõnelejad *h*-häälikut tugevamalt ja sagedamini hääldama kui ülejäänud eestlased, näiteks *sihn* (siin) ja *hus* (uss). Väga iseloomulik on võrulastele ka *ts*-sõnalõpp, mistõttu on sõnad *üts* (üks) ja *läts* (läks) väga levinud.

pihkar – hapu
piistämä – soojendama
upo – kartul
tibitolk – tugipuu
tsirrul – pidu
lühküsil – mikroskoop

97 320 oskajat

Keskmurre

Keskmurre on praeguse eesti kirjakeelega kõige sarnasem murre. Siiski saab nimetada ka mõningaid erinevusi. Näiteks võib keskmurde rääkijate kõnes kohata sõnu *maa* ja *vuasta* (maa ja aasta). Ka kipuvad selle piirkonna murde kõnelejad sõnas asuvaid kaashäälikuid kahekordistama, nagu *paremalle* (paremale), *suremalle* (suuremale) ning mõnikord *j*-häälikut ära kaotama: *nällane* (näljane) ja *assad* (asjad).

vuoniks – puukauss
musikas – kartul
kõmmeldama – laisklema

750 oskajat

Saarte murre

Saarlased on kuulsad oma *õ*-hääliku ja laulva kõneviisi poolest. Tasub aga meeles pidada, et näiteks Muhus, Kihnus ja Pöides on *õ*-häälik täiesti olemas. Peale *õ* kipuvad saarte elanikud ka teisi täpiahäälikuid ära vahetama: ütlevad sageli *pehe* (pähe), *pisüt* (pisut) ja *püme* (pime). Rahul pole nad ka tugevate sulghäälikutega, nii saab vikatist *vigat* ja mõnikord kraavist *raav*. Kartuli asemel süüakse saartel *tuhlist* ja kui hing muredest prii, siis *ep viga midagid* (pole viga midagi).

nilvamadu – vihmauss
nurutuul – tasane tuul
sokipöisel – sokkide väel
runntuhlis – koorega keedetud kartul

34 650 oskajat

Idamurre

Idamurde rääkijad ütlevad sageli *maod* asemel *madud*, *pajas* asemel *padas* ja *meega* asemel *medega*. Seetõttu on nende jutust tihti raske aru saada. Ka armastavad nad väga *v*-häälikut ja räägivad seetõttu *ulvomisest* (uluma) ja *leevokkestest* (lõoke). *S*- ja *t*-hääliku koos kasutamise asemel eelistavad nad mõnikord lihtsalt *t* ära jätta ja ütlevad *külast* asemel *külas*, teiste asemel *teesse* ja *meest* aseme *miiss*. Ent seal, kus *t* ja *s* kirjakeeles koos ei käi, armastavad nad seda häälikuühendit väga ja nii saabki õhtust *esta* ja uks pole mitte lahti, vaid *lasti*. Ka kasutavad nad seesütlevas käändes *n*-i: *kuolin* (koolis) ja *maan* (maas). Viimaks iseloomustab idamurret veel erisugune mineviku moodustamine: *külalised tulivad* (tulid) ja *annaksivad* (andsid) külakosti.

antsuna – Antsu naine
lomotama – laisklema
trugama – lõbutsema
rummik – ümmargune karp
triitsima – läbi hammaste jooma
tanka – laisk hobune

1880 oskajat

huras – hõikas
malja – kauss
karumurelane – sipelgas
kibu – paat

1670 oskajat

Rannikumurre

Rannikumurdes on levinud *k*, *p* ja *t* eriline hääldus vokaalide vahel, mistõttu kohtame rannikurahva kõnes sõnavorme *lukema* (lugema), *pika* (piiga) ja *tuoka* (tooge). Samuti meeldib neile sõnadesse *k*-häälikuid lisada: *varekse* (varese), *tenikse päv* (tõnisepäev). Sarnaselt saarlastega ei armasta rannikumurde kõnelejad *õ*-häälikut, ent *ö* kasutamise asemel jätavad nad täpid sootuks ära, nii et jõest saab *jogi* ja põllust *pold*. Ka võivad nad öelda *tahin* (tahtsin) ja *kulin* (kuulsin), aga ka *andab* (annab) või *pitta* (peab).

pula – mullikat
nakka – puupulki
jõekirjak – kala
kubi – kauss
rakenbuss – kartulipuder

850 oskajat

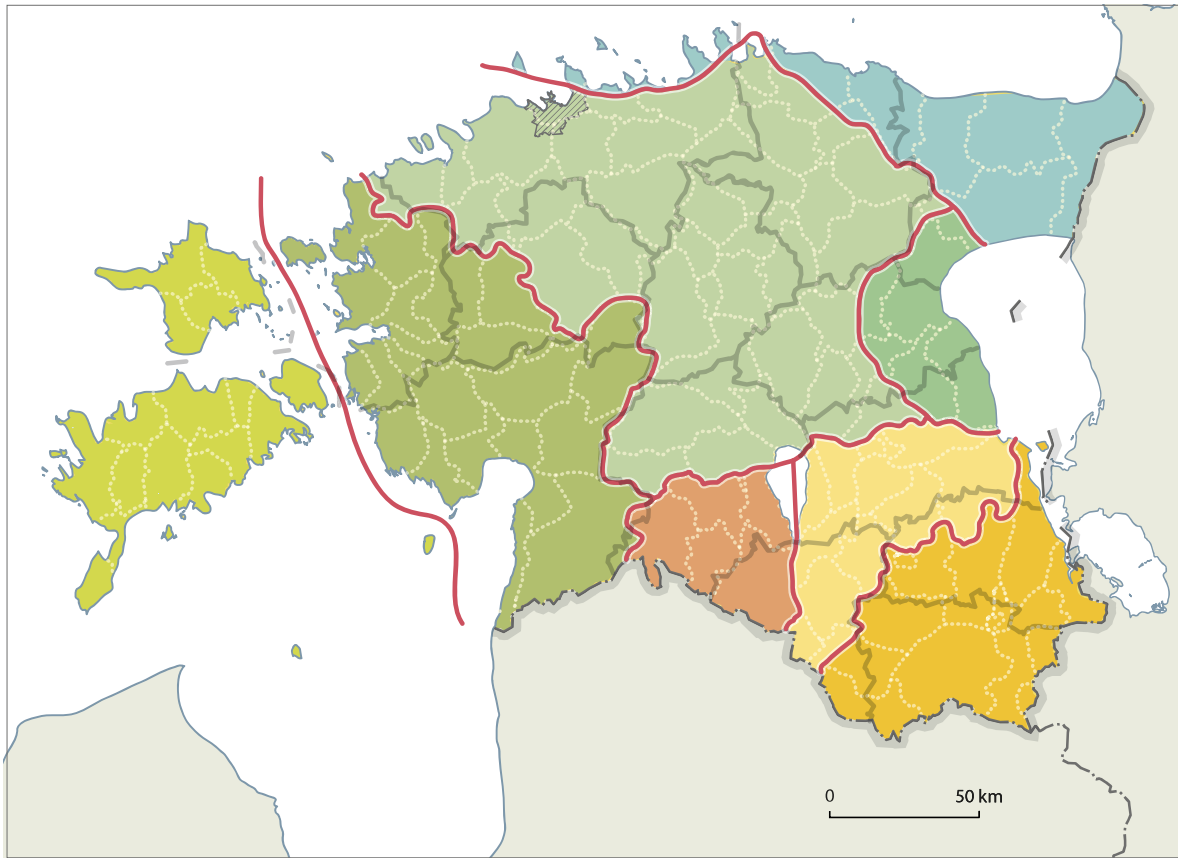
Läänemurre

Läänemurret kõnelevad inimesed jätavad sageli sõnalõpud ära. Näiteks võivad nad *kasvasid* asemel öelda *kasvast* ja *panime* asemel *panim*. Samuti kipuvad nad mõnikord ka *j*-häälikut ära kaotama ning lahjast saab *lahha* ja kahjust *kahho*. Üldiselt võib läänemurret iseloomustada kui *e*-keelt – ilma asemel *elm*, *pidama* asemel *pideme*, *nimi* asemel *nime* jne. Seenel käiakse *metses* (metsas) ja vilja hoitakse *aittes* (aidas).

Riin Aljas, Eesti Päevaleht, 03.11.2012*

*Teksti on muudetud vastavalt 2021. a rahvaloenduse andmetele.

a. Kirjuta murdenimetused kaardile õigesse kohta. Lisa kõnelejate arv.

b. Täida loetud teksti ja kaardi abil lüngad.

..... aastal loeti Eestis kokku murdeoskajat. Kõige enam osatakse
ja murret. Kõige vähem on kõnelejaid, ehkki see murdeala on
kõige murde tuntud sõnad on *too* ja *kunas*. Kõige rohkem vanaaegseid
joooni on säilinud murdes.

Mis võiks olla selle põhjuseks, et keskmurde oskajate arv on nii väike?

c. Sul on võimalus rikastada kirjakeelt. Vali tekstist viis kõige vahvamat murdesõna, mida tasub kirja-
keeles juurutama hakata, ja tõmba neile joon alla. Põhjenda oma valikut. Kasuta neid sõnu lausetes.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....